

СВЯТИЙ МИКОЛА ЧУДОТВОРЕЦЬ У ПОБУТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Світлана Щербань (м. Київ)

Святий Микола Чудотворець займає особливе місце в житті українського народу. В народі кажуть: "Немає за нас заступника над Миколу", "Попроси Миколу, і він скаже Спасові".

"Багато великих і преславних чудес, – говорить святий Дмитро Ростовський, – здійснив цей угодник Божий на землі й на морі, допомагаючи тим, хто потрапив у біду; виносячи з глибин морських тих, хто потопав, визволяючи з неволі полонених та доставляючи їх додому, від меча та смерти людей рятуючи. Він багатьох людей зцілив, сліпим повернув зір, кульгавим нормальну ходу, німим мову. Багатьох в убогстві й злиднях збагатив, голодним їжу подавав, і кожному при якій-небудь нужді був помічником, теплим заступником. Він швидко з'являвся там, де був потрібний..."¹

І нині святий Микола Чудотворець у чудесний спосіб допомагає людям: за свідченням очевидців, святий багато разів з'являвся на теренах Чорнобильської трагедії. Там він рятував людей з біди і нещадно карав злочинців².

Здавна в Україні жодному з угодників Божих не будували стільки храмів, як святому Миколі Чудотворцю. Так, у Києві було 11 монастирських, 13 парафіяльних, 6 домових і 2 цвинтарні церкви, а також 5 каплиць і 9 бічних вівтарів святого Миколая у храмах³. До числа київських парафіяльних храмів належить Свято-Миколаївська церква, що в музеї народної архітектури та побуту України, яку перевезено з Тернопільської області (21 травня 1996 р. священниками УПЦКП відправлено в ній першу службу Божу).

В українській хаті, на покуті, поряд з образами Спасителя і Божої Матері, стояв образ святого угодника Миколая: "Бо цей образ дуже помагає од

усякого нещастя. Як це шо пропаде у кого-небудь, або коні вкраде хто у кого, або яке друге лихо зробиться, то тоді у самий перед треба просити на поміч святого Миколая, щоб він помилував. Бо він, як ще ходив по землі, то він дуже рятував усякий народ од усякого нищасця, то йому Господь милосердний поручав, щоб він і тепер рятував. Він і тепер рятує людей..." (Звенигородщина)⁴.

Зазвичай люди молилися перед образом святого Миколая, як вони самі кажуть, "своїми словами від серця". Наприклад: "Миколай-угодник, Божий помічник, ти на морях, ти на водах, ти все бачиш, ти все знаєш, ти всім людям помагаєш, поможи і мені в добрім ділі". "А далі просите, що хочете, тільки хороше просіть з поганим не звертайтеся до святого Миколая". (Київщина)⁵.

Образом святого Миколая (так само, як і образом Ісуса Христа) та Божої Матері благословляли батьки своїх дітей до шлюбу. Молодому давали образ святого Миколая Угодника, а молодій – образ Божої Матері, як це, зокрема, було на Полтавщині, де ще й сьогодні можна побачити ці давні шлюбні ("парні") образи, як в старих, так і в нових хатах⁶.

Цікаво, що в карпатському весільному ритуалі "прощання з батьками", святий Микола і Богоматір постають, як живі люди, коли "молодий стає перед Господом Богом, перед своїм татом, як перед святим отцем Миколаєм, перед своєю мамою, як перед святою Пречистою. Просить він, насамперед, Господа Бога і свого тата, як святого отця Миколая і свою маму, як святу Пречисту"⁷.

Часто з іконою святого Миколай-угодника заходили вперше у нову хату. Зберігали за цією іконою цілюще

зілля, яке збирали з молитвою, як оця: “Святий Аврам на це зілля орав, а святий Микола поганяв, Матір Божа сіяла, та всім людям поміч давала”. (Звенигородщина)⁸.

Ікону святого Миколи-чудотворця мали на своїх кораблях чорноморські моряки, які вважали цього святого своїм покровителем. Без ікони святого Миколая не виходили в море одеські рибалки. А запорізькі козаки, перш ніж вирушити в далекий похід морем, йшли до церкви, служили молебні Богородиці і святому Миколі-чудотворцю⁹.

Колись в Україні існував звичай брати святого Миколая своїм “поручителем”, даючи перед його іконою ту чи іншу обіцянку. Того, хто не виконував своєї обіцянки, святий Миколай міг покарати, що знайшло чи не найкраще своє відображення в “Чуді про половчанина” – одному з найдавніших чудес Миколи-чудотворця на нашій землі¹⁰. Карав святий Миколай і того, хто “не боявся гріха” і легковажно поводився з іконою. Якраз про такий випадок записано автором в с. Зброди Богодухівського р-ну на Харківщині. “На досвітках всі пішли танцювати, а одній дівці не було пари, тоді вона вхопила образ Миколи-угодника і пішла з ним по хаті танцювати – і зразу ж одубіла, околіла...”¹¹

Скрізь в Україні дотримувалися празників святого Миколая, як “Миколи зимнього” (“Миколи холодного”) 6 грудня (19 за н. ст.), так і “Миколи літнього” (“Миколи весняного”) – 9 травня (22 за н. ст.). Зимою – 4, 5, 6 грудня (17, 18, 19 за н. ст.) справляли “Миколині святки”. В ці дні варили кутю, узвар, а також ходили колядувати, зокрема, у Києві на його передмістях – на “Варвари” співали осібну колядку на Варварину похвалу, а на “Миколи” співали колядки з його ім’ям¹².

До “Миколи зимнього” колись давно приурочували так звані братчини. Коли братчики, що належали до церковних та інших братств, збиралися в цей день своїм товариством, служили в церкві святому Миколі молебні, ста-

вили перед його образом одну велику свічку, а потім всі разом весело святкували¹³.

Весело справляли “Миколи зимнього” в українських родинях. Гостей “шанували” добрими, хоч і пісними стравами, адже піст, а ще пригощали пивом, яке неодмінно варили до цього великого свята¹⁴. Молодь справляла “Миколи” більше на вечорницях – колядували, щедрували: “Дівчата вчили хлопців колядувати, за що хлопці давали їм гроші”. (Сумщина)¹⁵. Традиційно від “Святого Миколая” готуються до коляди гуцульські парубки¹⁶.

Донедавна подекуди побутував звичай напередодні празника “Миколи зимнього” приносити бідним людям так звану “тайну”. Це міг бути, скажімо, мішок борошна, який несли ввечері, щоб мало хто бачив, і ставили під дверима хати. Люди казали, що то святий Микола подбав, щоб, мовляв, “і бідний Миколи справляв”. (Уманщина)¹⁷.

На “Миколи літнього”, як колись робили, так і тепер роблять “заздравні обіди”: “22 травня церковний празник, не йдуть до людей, а тільки коло церкви справляють “Миколи літнього”. Всі люди сідають коло церкви за столи – попоїли, подякували, поспівали псальми і розходяться. В цей день батюшка коло церкви, ще до служби, святить воду, з колодязя беруть воду, освячує і колодязь. Тоді заходять всі в церкву на Літургію”. (Фастівщина)¹⁸.

А ось у місті Золотоноша на Черкащині, де у Свято-Успенському храмі є вівтар святого Миколая, в день “Миколи літнього” “знатні господині приносять на спільний обід великі пироги з доброю начинкою з гречаної каші та м’яса”¹⁹.

Цікавий звичай був на Звенигородщині (с. Багачівка): тут, за два дні до літнього Миколи виливали і чистили криниці, а для цього вибирали гарних, вродливих чоловіків чи парубків, та щоб були гарно острижені, зачесані. “Як будуть чистити криницю найчистіші люди, то найчистіша й вода буде...

Такі вибрані люди виливають і чистять криницю гарно, а тоді, коли набереться вода, то й вдруге виливають до краплі. Після цього ті, що копали, поборяться, щоб різка вода була, як квас, а потім тею водою, що й ще набереться, пообливають, щоб Бог дав дощ. На другий день прибирають біля криниці, висипають жовтим піском. Коли близько криниці нема дерева, то чоловіки рубають гілля липи, кленка, закопують коло криниці, як ніби воно росте. А жінки випікають хліба, щоб було доволі, бо у свято та в неділю пекти хліба гріх, і дбають, щоб усе було до страв. Рано "на Миколи" дівчата з усього кутка приносять квіти і стелять поверх піску, навколо криниці. Після служби в церкві духівництво, а разом і всі люди, зйдуться. Як посвящать, то витягують води з криниці, нап'ються, вміються, а потім тягнуть відрами та обливають усіх... Обливають так само і духівництво. Потім стелять навколо криниці на вигоні скатерки, ставлять страву, і сідають обідать усі, окрім дівчат і парубків. Справляють обіди на Миколи і в хатах..."²⁰.

На "Миколи весняного" здебільшого виводили вперше коней на пашу, звідси й приказка: "Прийшов Миколай – коней випасай". Коли ж виганяли вперше худобу в череду, то здоровуючись з пастухом, було, казали: "Микола в стадо", щоб святий Микола його оберігав²¹. Перед літнім Миколаєм "пастуха наймали, а на саме свято давали йому гостинці, платили". (Черкащина)²².

За народним повір'ям, до "весняного Миколи" не можна було купатися, мочити коноплі, а ще в народі казали: "До Миколи не сій гречки і не стрижи овечки".

Справляли в Україні, зокрема на Харківщині, також "Миколиного батька". Весною – після "Миколи весняного", а зимою – в переддень "Миколи зимнього"²³.

Вже стало в Україні доброю традицією повсюдно 19 грудня дарувати дітям від святого Миколая гостинці,

чим дуже втішається малеча.

Раніше на Полтавщині, Слобожанщині, починаючи від празника "Миколи зимнього" і до Різдва, пекли святкові пряники – "панянки", "коні", "коні з вершниками". Їх дарували дітям, котрі приносили вечерю хрещеним батькам, родичам, добрим сусідам. Дівчинці дарували "панянку", а хлопчикові "коня", або "коня з вершником". Можливо, саме ці святвечірні пряники і були на козацьких теренах різдв'яним подарунком дітям від святого Миколая²⁴. (У МНАП НАН України зберігається колекція таких пряників з Полтавщини).

Багато народних звичаїв, обрядів, зокрема й тих, що були пов'язані з ім'ям святого Миколая, тепер, на жаль, забулися, перевелися, а те, що з ласки Божої збереглося, належним чином не поціновується. Втім, у Музеї народної архітектури та побуту України, і не тільки тут, ведеться постійна робота з відродження глибоко одухотворених традиційних народних свят, звичаїв, обрядів.

Щороку 19 грудня справляють у музеї свято "Миколи зимнього" ("Миколая"). Зранку в церкві правиться служба, а після служби Божої свято продовжується в затишній селянській хаті. Лунають колядки, щедрівки, зокрема й ті, в яких славлять святого Микола, як от у цій щедрівці з Черкащини:

Шиють, крають ризи,

та все золоті,

Щедрий вечір, добрий вечір!

(повторюється)

Почепили ризи та на трьох деревах,

А з дерев зняли, на престол поклали,

А з престолу, святому Миколі,

Бо святий Микола

три службоньки служе,

А перша служба, та й за господаря,

А друга служба, та й за господину,

А третя служба, та й за їхні діти,

По двороньку ходять,

як зіроньки сходять,

Щедрий вечір, добрий вечір!²⁵

¹ Життя святого Миколая Чудотворця. – К.,

1993. – С. 5

² Там само. – С. 4

³ Галайба В. Храми св. Миколая в Києві. – К., 2002.

⁴ Кримський Аг. Звинигородщина з погляду етнографічного та діяктологічного. – Ч. 1-к. – К., 1928. – С. 202.

⁵ Зап. Щербань С. від Петрусенко Н. в м. Фастів, Київської обл., 2004 р.

⁶ З досліджень Щербань С. на Полтавщині (Польові звіти в архіві МНАП НАН України).

⁷ Успенский Б. Филологические разыскания в области славянских древностей. – М., 1982. – С. 76.

⁸ Кримський Аг. Зазнач. праця. – Ч. 1-к. – К., 1982. – С. 342.

⁹ Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Т. II, Мюнхен, 1960. – С. 126, 127.

¹⁰ Життя святого Миколи Чудотворця. – К., 1993. – С. 38.

¹¹ Зап. Щербань С. від Ляшенко І. (1922 р. н.) в с. Заброди, Богодухівського р-ну, Харківської обл., 2003 р.

¹² Кримський Аг. Зазнач. праця. – Ч. 1-к. – К., 1928. – С. 217.

¹³ Записки императорского русского географического общества по отделению этнографии. – Т. 7. – С.Пб, 1877. – С. 338.

¹⁴ Воропай О. Зазнач. праця. – Т. 1. – С. 35.

¹⁵ Зап. Щербань С. від Шамари С. (1914 р. н.) в с. Михайлівка, Лебединського р-ну, Сумської обл., 1989 р.

¹⁶ Воропай О. Зазнач. праця. – Т. 1. – С. 84.

¹⁷ Зап. Щербань С. від Черниш Г. (1914 р. н.) в с. Краснопілка, Уманської р-ну, Черкаської обл., 1990 р.

¹⁸ Зап. Щербань С. від Ковби Надії у м. Фастів, Київської обл., 2003 р.

¹⁹ Зап. Щербань С. від отця Василя, настоятеля церкви Св. Миколая у м. Христинівка, Черкаської обл., 2003 р.

²⁰ Кримський Аг. Зазнач. праця. – Ч. 1. – К., 1928. – С. 344.

²¹ Сумцов Н. Мышь в народной словесности. 70. – Кн. 8. – 1891, № 1. – С. 86.

²¹ Зап. Щербань С. від Лиси М. в с. Орадівка, Христинівського р-ну, Черкаської обл.

²² Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии. – А., 1907. – С. 180.

²³ Зап. Щербань С. з польових досліджень на Полтавщині, Слобожанщині (Див. експедиційні звіти Архів МНАП НАН України).

²⁴ Зап. Щербань С. від Лишень П. (1925 р. н.) у м. Христинівка, Черкаської обл., 2002 р.